

Prof. nadzw. dr hab. Anita WOLANIUK
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki
Ul. Kopcińskiego 31
91-142 Łódź

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Justyny LIRO
pt. *Organizacja przestrzeni i funkcje sanktuariów na przykładzie
wybranych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce*
zrealizowanej w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu Jagiellońskiego
pod kierunkiem **dr hab. Izabeli SOŁJAN**
oraz promotora pomocniczego **dr. Franciszka MROZA**

Podstawa formalna recenzji

Recenzja została opracowana na zlecenie Dyrektora Instytutu Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego – dr hab. Marka DREWNIKA, z dnia 22 czerwca 2018 r. Dotyczy dysertacji przygotowanej przez mgr Justynę Liro pod kierunkiem dr hab. Izabeli Sołjan oraz promotora pomocniczego, którym był dr Franciszek Mróz, w dziedzinie nauk o Ziemi, w dyscyplinie geografia.

1. Uzasadnienie wyboru tematu, sformułowanie celu i hipotez

Autorka podjęła się zamierzenia badawczego wykraczającego poza zakres typowej pracy doktorskiej, prezentuje bowiem wyniki badań przeprowadzonych na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej, geografii religii, geografii człowieka, geografii turystyki, socjologii i teologii. Poza kilkudziesięcioma opracowaniami naukowymi traktującymi o podmiocie badań – o sanktuariach, stanowi pierwsze, tak obszerne opracowanie poświęcone organizacji i funkcjonowaniu 12 polskich sanktuariów. Świadczy to o interdyscyplinarnych zainteresowaniach Autorki.

Problem podjęty przez mgr Justynę Liro w rozprawie *Organizacja przestrzeni i funkcje sanktuariów na przykładzie wybranych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce* dotyczył zmian zachodzących w organizacji i strukturze przestrzennej polskich sanktuariów oraz zachodzących sukcesji funkcji w istniejących obiektach, jak i wprowadzenia nowych funkcji będących następstwem rozwoju społeczno-gospodarczego. Za niezwykle interesujące i nowatorskie należy uznać przedstawienie kształtowania się i rozwoju stref sakralnych, sanktuariów w przestrzeni geograficznej pod wpływem rozwoju ruchu pielgrzymkowego i turystycznego.

Cel główny pracy jakim było przedstawienie organizacji i funkcjonowania 12 polskich sanktuariów w ujęciu dynamicznym został w pełni osiągnięty poprzez realizację 6. celów

szczegółowych mających swoje odzwierciedlenie w odpowiednich rozdziałach pracy. Zarówno cel główny, jak i cele szczegółowe zostały sformułowane prawidłowo i w pełni zrealizowane.

Autorka rozprawy doktorskiej postawiła 5. hipotez badawczych, z których pierwsze trzy zweryfikowała w rozdziale trzecim, czwartą w rozdziale 8, a piątą w rozdziale 6 (5. hipoteza powinna zostać zawarta przed 5. ostatnią). Poza pierwszą, oczywistą hipotezą badawczą, pozostałe są w pełni zasadne, prawidłowo postawione, a ich wielość wynika z rozległości podjętej problematyki badawczej.

2. Strona formalna pracy

Opiniowana rozprawa liczy 236 stron zwartego tekstu, składa się z części wstępnej, podsumowania oraz siedmiu rozdziałów merytorycznych, spisu bibliografii, tabel, rycin, fotografii i załączników. Rozprawa doktorska zawiera poprawnie skonstruowany spis rzeczy: tabel (29), rycin (29), fotografii (35) i załączników (4). Pod względem struktury wewnętrznej oraz objętości rozdziały są zróżnicowane, podobnie jak i podrozdziały. Średnio podrozdział liczy kilkanaście stron, chociaż jeden z nich, 5.3 tylko jedną stroną, dlatego należałoby włączyć jego treść do pierwszego podrozdziału. Kolejność rozdziałów jest logiczna i podporządkowana realizacji celów badawczych, nie budzi zastrzeżeń.

Autorka bardzo dobrze opanowała technikę pisania pracy naukowej, prawidłowo zastosowała odnośniki do literatury i materiałów źródłowych. Praca napisana została poprawnie, w tekście nie ma dłużyzn, czyta się ją bardzo dobrze, chociaż Autorka nie ustrzegła się drobnych potknięć językowych, są one nieliczne i nie wpływają na odbiór pracy (np. zamiast liczba obiektów jest – ilość – s.85). Należy przypuszczać, że praca doktorska była przeredagowywana, bowiem tabele o numerach 6 i 7 zamieszczono po 13.

W rozdziałach pracy przedstawiono nie tylko zgodnie z tytułem organizację przestrzeni i funkcje sanktuariów, ale także wiele innych zagadnień związanych z ich usytuowaniem geograficznym, lokalizacją, czynnikami i uwarunkowaniami rozwoju, symboliką stref sakralnych oraz motywacjami i aktywnościami osób odwiedzających Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach.

3. Ocena szczegółowa

We wstępie pracy przedstawiono w formie podrozdziałów wszystkie klasyczne elementy wprowadzenia (należało zrezygnować z *Wprowadzenia* a treść przenieść pod tytuł rozdziału *Wstęp*) do rozprawy doktorskiej – problem badawczy, cele i hipotezy pracy, zakres

czasowy i przestrzenny badań, materiały źródłowe i metody badawcze, stan badań oraz pojęcia związane z tematyką pracy. Przedstawiono uzasadnienie i charakterystykę wybranych 12. sanktuariów, z których osiem leży w granicach administracyjnych miast (Bardo Śląskie, Częstochowa, Kalwaria Zebrzydowska, Karków – 2 sanktuaria, Tuchów, Wejherowo, Zakopane), a cztery na terenach wiejskich (Gietrzwałd, Kałków-Godów, Licheń Stary, Niepokalanów).

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny, w którym w dojrzały sposób przedstawiono stan badań nad sanktuariami i zjawiskiem pielgrzymowania, jest umiejętnie osadzony w literaturze polskiej i zagranicznej, wnoszący wiele treści i interesujących spostrzeżeń Autorki, ma charakter nowatorski. Mgr Justyna Liro doskonale opanowała literaturę przedmiotu badań, umiejętnie wykorzystwała zamieszczone w bibliografii 320 pozycje, z których 58% stanowiły dobrze dobrane opracowania polskojęzyczne, a 42% obcojęzyczne, w tym 37% - anglojęzyczne. Zaprezentowane pojęcia zostały przedstawione w sposób syntetyczny, rzeczowy. Natomiast w dokonanym przeglądzie pojęć zabrakło wyjaśnienia terminu organizacja przestrzeni, którą można różnie rozpatrywać, np. z punktu widzenia własności ziemi, podziału terenu - w przypadku miast na działki budowlane i bloki urbanistyczne. Z treści rozprawy doktorskiej wynika, że Autorka pracy rozpatrywała organizację przestrzeni w aspekcie wydzielenia strefy sakralnej (rdzenia) oraz przylegającej do niej strefy przysanktuaryjnej.

Rozdział drugi (s. 44-58) nie zawiera podrozdziałów, przedstawia zarys historyczny sanktuariów w Polsce, natomiast ich rozwój przedstawiono *de facto* na tle sytuacji europejskiej. Wydaje się, że zrzeczne i ciekawe byłoby przeprowadzenie periodyzacji analizowanych sanktuariów.

Rozdział trzeci pt. *Czynniki i uwarunkowania rozwoju sanktuariów*, liczy ponad pięć stron i w sposób syntetyczny, ale wyczerpujący prezentuje wpływ elementów religijnych i pozareligijnych determinujących ich rozwój.

Czwarty rozdział pracy jest najobszerniejszym i zasadniczym w omawianej rozprawie, liczy 69 stron i poświęcony został organizacji przestrzeni sanktuariów. Zanalizowano w nim kompozycję przestrzeni badanych sanktuariów, strukturę stref sakralnych oraz zaproponowano autorski model organizacji przestrzeni sanktuarium. Podsumowując rozważania nt. wielkości założeń sanktuaryjnych Autorka stwierdziła, że: *ranga ośrodka ma również wpływ na wielkość strefy (sanktuaryjnej), im wyższa tym mniejsza strefa*; z czym niestety nie można się zgodzić chociażby w świetle przeprowadzonych badań terenowych. O dojrzałości badawczej Autorki świadczą, syntetyczne rekapitulacje z przeprowadzonych

analiz, zarówno dotyczące kompozycji stref sakralnych, wydzielenia stref sakralnych czy też ich obiektów. Należy wyróżnienie zasługuje analiza kompozycji sakralnych sanktuariów, ich rdzeni, a przede wszystkim autorski model organizacji przestrzeni.

Zaproponowany model organizacji przestrzeni sanktuariów uzupełniono cechami stref sakralnych na podstawie rzetelnych badań terenowych i ich dobrego opracowania (tab. 6). Szczegółowe cechy dt. organizacji przestrzeni analizowanych sanktuariów zawiera tab. 7. Autorka przedstawiła na rycinach 5-17 badane strefy sakralne, niemniej ryciny te prezentują nie przemiany stref sakralnych, tylko ich rozwój. Zostały wykonane bardzo estetycznie, ale ich mankamentem jest nie zamieszczenie wyjaśnień – opisów co oznacza dany numer, co znacznie utrudnia ich odbiór, ponieważ należy sięgać do danych zawartych w tab. 7. Przy przygotowywaniu pracy do druku należy uzupełnić – wyjaśnić wnętrze ryc. 9.

Rozdział 6. *Kształtowanie się stref sakralnych* obejmuje przemiany czasowo-przestrzenne i typy założeń sanktuaryjnych oraz trendy przemian stref sakralnych, podsumowujących przeprowadzone wcześniej analizy zweryfikowane na przykładzie dwóch studiów przypadku – Tuchowa i Lichenia Starego. Analiza rozwoju przestrzennego i funkcjonalnego 12 ośrodków sanktuaryjnych zaowocowała interesującym opracowaniem czterech etapów ich wykształcenia (mimo, że wcześniej pisze o trzech?). Przemiany czasowo-przestrzenne stref sakralnych zostały zaprezentowane na ryc. 22 i dobrze zinterpretowane. Dla czterech etapów rozwoju sanktuariów, począwszy od wykształcenia się rdzenia sanktuarium, rozwoju rozwiniętych stref sakralnych o funkcjach wyłącznie religijnych, pojawienia się w strefach sakralnych obiektów o funkcjach pozareligijnych, ale o niekomercyjnym charakterze po pojawieniu się w strefach sakralnych obiektów infrastruktury turystycznej, czyli komercjalizacji stref sakralnych Autorka opracowała model rozwoju założenia sanktuaryjnego. W podrozdziale poświęconym typom założeń sanktuaryjnych, mgr Justyna Liro rozszerzyła i uzupełniła cztery typy stref sakralnych wydzielone przez I. Sołjan (2012) dla sanktuariów europejskich. Poza weryfikacją w.w. stref w polskich sanktuariach, zaproponowała 3 podtypy stref sakralnych oraz 6 wariantów podtypów stref sakralnych, co uważa należy za znaczący wkład w rozwój badań stref sanktuaryjnych. Analizowane polskie sanktuaria znalazły się w dwóch z sześciu wyróżnionych podtypów stref sakralnych.

W analizę morfologiczną przestrzeni sanktuariów doskonale wpisał się rozdział 6 podkreślający symbolikę stref sakralnych, religijną i patriotyczną, której nie poświęcono do tej pory w literaturze przedmiotu tak dużej uwagi, a która m.in. jest charakterystyczna dla polskich sanktuariów.

Rozdział 7 stanowi drugie, podstawowe ogniwo recenzowanej rozprawy przedstawia funkcjonowanie sanktuariów, a także strukturę zarządzania sanktuariami. Autorka odniosła się do goffmanowskiego teatru życia, wprowadzając nowatorskie spojrzenie na człowieka w przestrzeni sanktuarijnej. Zarówno opracowanie funkcji pielgrzymkowych, jak i pozareligijnych towarzyszących funkcjonowaniu sanktuariów zostały wyczerpująco przedstawione. W przypadku publikowania rozprawy należy dodać 2-3 zdania komentarza do tab. 15. – funkcji badanych sanktuariów.

Rozdział 8. *Motywacje i obszary aktywności osób odwiedzających Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach* jest potwierdzeniem dobrego warsztatu badawczego mgr J. Liro. Przeprowadzone przez Autorkę badania ankietowe pozwoliły określić motywacje osób odwiedzających sanktuarium, a następnie podjąć naukową dyskusję z wynikami badań pochodzącymi ze współczesnej literatury z zakresu turystyki religijnej i pielgrzymek (prace Santos 2003, Shinde i Rizello 2014). Potwierdza to tylko doskonałą znajomość mgr J. Liro literatury zagranicznej i umiejętnego jej interpretowania.

Ostatni, 9 rozdział jest podsumowaniem przeprowadzonych studiów. Autorka ustosunkowała się do postawionych celów badawczych, a syntetycznie prezentując wyniki badań potwierdziła postawione hipotezy badawcze.

4. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska mgr Justyny Liro *Organizacja przestrzeni i funkcje sanktuariów na przykładzie wybranych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce* spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z Ustawą o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym z dnia 14 marca 2014 r. (z późn. zmianami). Podjęty problem badawczy jest istotny poznawczo, a układ pracy należy uznać za prawidłowy. Przyjęte metody badań z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej okazały się w pełni wystarczające dla zrealizowania założonego celu. Praca napisana została językiem zrozumiałym i poprawnym stylistycznie, zarówno strona redakcyjna, jak i kartograficzna jest na bardzo wysokim poziomie. Zebranie materiałów źródłowych, a następnie ich opracowanie wymagało ogromnego nakładu pracy. Podjęty problem badawczy pracy - organizacji i lokalizacji sanktuariów w przestrzeni geograficznej oraz funkcji sanktuariów, jest oryginalny i wniósł wiele nowych treści do literatury przedmiotu. Recenzowana rozprawa doktorska należy do nielicznych w skali świata opracowań poświęconych sanktuariom, jako podmiotom organizującym przestrzeń geograficzną. Ze względu na swoje walory poznawcze po pewnej weryfikacji i modyfikacji powinna zostać opublikowana.

W przedłożonej rozprawie doktorskiej mgr J. Liro wykazała się rozległą wiedzą teoretyczną i faktograficzną z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, geografii religii. Doktorantka wykazała umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, ustosunkowania się do istniejącej literatury i jej odpowiedniej interpretacji. Ostrożność w formułowaniu wniosków i spostrzeżeń świadczy o dojrzałości naukowej mgr Justyny Liro.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy doktorskiej i dopuszczenie mgr Justyny Liro do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz publicznej obrony rozprawy.

Łódź, 28 lipca 2018 r.

